
РОЗДІЛ XI. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.118>

ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНОЮ НОРМ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Дараганова Н.В.,*доктор юридичних наук, доцент,**професор кафедри адміністративного,**фінансового та інформаційного права**Державний торговельно-економічний університет**ORCID: 0000-0002-1512-2938*

Дараганова Н.В. Засади впровадження Україною норм міжнародних договорів у сфері міжнародної торгівлі.

Новітня міжнародна торгівля характеризується серйозними, радикальними змінами – створенням глобального інформаційного простору, де головними продуктами виробництва стають інформація та знання, а інформаційні технології проникають практично у кожен сферу економічної діяльності. Міжнародні договори стають основним джерелом правового регулювання відносин, що виникають у сфері міжнародної торгівлі.

Установлено, що майбутній розвиток економіки України безпосередньо залежить не лише від визначення напрямів трансформації правових відносин у сфері міжнародної торгівлі, але й від того, як безпосередньо Україною впроваджуються положення чинних міжнародних договорів у сфері міжнародної торгівлі, зокрема у такій важливій сфері, якою нині є інтелектуальна власність – вони є визначальними факторами конкурентоспроможності економіки країни, найбільш цінний капіталом, що визначає стратегію та тактику розвитку нашої країни, найважливішим рушієм інновацій. На сьогодні держави прийшли до усвідомлення того, що без вирішення питань щодо міжнародного врегулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, без укладання міжнародних договорів у цій сфері неможливо буде нормально просувати жоден об'єкт інтелектуальної власності у світі.

Обґрунтовано, що всі вказані міжнародні договори, якими врегульовані питання інтелектуальної власності як об'єкта торговельних операцій, до яких приєдналась Україна, утворюють взаємопов'язану систему міжнародних торговельних відносин. Особлива роль серед системи цих міжнародних договорів займає Угода СОТ про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ТРІПС). Імплементация Угоди ТРІПС в Україні просувалася паралельно з кардиналь-

ними змінами щодо способів використання інтелектуальної власності у торгівлі та зростанню використання міжнародної системи інтелектуальної власності. Нині Україна перебуває на завершальному етапі інституційної реформи у сфері інтелектуальної власності – створено Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ); встановлено його повноваження, сферу та напрями його діяльності; право представляти Україну в міжнародних та регіональних організаціях тощо.

Україна є активним учасником міжнародних торговельних процесів та відповідних основних міжнародно-правових актів у цій сфері, що підвищує зацікавленість нашої держави в оптимізації й удосконаленні стандартів, норм і положень, що її регулюють. Судова практика підтвердила, що міжнародні договори є невід'ємною частиною національного законодавства.

Ключові слова: міжнародний договір, міжнародна торгівля, інтелектуальна власність, міжнародне право.

Daraganova N. Basics of implementation of the standards of international agreements in the sphere of international trade by Ukraine.

The latest international trade is characterized by serious, radical changes – the creation of a global information space, where the main products of production are information and knowledge, and information technologies penetrate almost every sphere of economic activity. International treaties become the main source of legal regulation of relations arising in the field of international trade.

It has been established that the future development of Ukraine's economy directly depends not only on determining the directions of transformation of legal relations in the field of international trade, but also on how Ukraine directly implements the provisions of current international treaties in the field of international trade, in particular in such an important field as

intellectual property – international agreements are the determining factors of the competitiveness of the country's economy, the most valuable capital that determines the strategy and tactics of our country's development, the most important driver of innovation.

It was found out that today, the states have come to the realization that without solving issues related to the international regulation of relations in the field of intellectual property, without concluding international agreements in this field, it will be impossible to promote any object of intellectual property in the world. It is substantiated that all the specified international treaties regulating intellectual property as an object of trade transactions, to which Ukraine has joined, form an interconnected system of international trade relations. The WTO Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) occupies a special role among the system of these international agreements. The implementation of the TRIPS Agreement in Ukraine progressed in parallel with radical changes in the ways of using intellectual property in trade and the growing use of the international intellectual property system. Currently, Ukraine is at the final stage of institutional reform in the field of intellectual property – the State Organization «Ukrainian National Office for Intellectual Property and Innovations» (UANIPPIO) has been established; its powers, scope and directions of its activity are established; the right to represent Ukraine in international and regional organizations, etc.

Ukraine is an active participant in international trade processes and the corresponding main international legal acts in this area, which increases the interest of our state in optimizing and improving the standards, norms and provisions that regulate it. Judicial practice has confirmed that international treaties are an integral part of national legislation.

Key words: international agreement, international trade, intellectual property, international law.

Вступ. Новітня міжнародна торгівля характеризується серйозними, радикальними змінами – створенням глобального інформаційного простору, де головними продуктами виробництва стають інформація та знання, а інформаційні технології проникають практично у кожен сферу економічної діяльності. До того ж нинішня ситуація, як справедливо відзначив С. І. Денисенко, відзначається розмиттям традиційних принципів рівноправної конкуренції: «Глобалізуються кризові процеси, пов'язані з віртуалізацією економіки, коли інфраструктура сучасного ринку здебільшого спирається не на власні накопичення, а на запозичення. За таких умов постає нагальна потреба інтенсифікації міжнародно-правових зусиль з упровадження спільних підходів (стан-

дартів)» [1, с. 1]. Отже й право, і насамперед – міжнародне право, не залишається осторонь цих процесів.

При цьому майбутній розвиток економіки України безпосередньо залежить не лише від визначення напрямів трансформації правових відносин у сфері міжнародної торгівлі, але й від того, як безпосередньо Україною впроваджуються положення чинних міжнародних договорів у сфері міжнародної торгівлі, зокрема й у такій важливій та актуальній сфері, якою нині є інтелектуальна власність – один із визначальних факторів конкурентоспроможності економіки країни, найбільш цінний капітал, що визначає стратегію та тактику розвитку нашої країни, найважливіший рушій інновацій. Як визначено у доповіді про становище інтелектуальної власності у світі, на початку третього десятиліття XXI ст. з'являються нові потужні фактори, які впливають на напрямок інноваційної діяльності у таких сферах, як: наука, техніка, медицина. Настає епоха цифрових технологій загального призначення, включаючи штучний інтелект, технології прогнозування, складну автоматизацію та передачу даних [2] – завдяки цим технологіям не лише розробляються та створюються нові об'єкти, але й виникають й розвиваються нові галузі.

Слід також відмітити, що дослідження, об'єктом яких були договори у сфері інтелектуальної власності, переважно здійснювалися у межах галузі цивільного права України (наприклад, дослідження В.О. Токаревевої, П.Г. Перерви, А. Шабаліна, І.Є. Якубівського та ін.) та адміністративного права (як приклад можна вказати праці таких науковців, як: Н.П. Капітаненко, П.В. Макушев, І.О. Руденко, С.В. Надобко, А.В. Хрідочкін та ін.). Тоді, як з позиції міжнародного права, дослідження питань щодо дії міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності мали поодинокий характер, наприклад, дослідження Д.М. Чибісова [3]. До того ж внаслідок безперервного розвитку предмета дослідження відомості швидко застарівають та не відображають сучасного стану речей.

У зв'язку з вказаним вище, метою статті є дослідження питань щодо впровадження Україною норм міжнародних договорів у сфері міжнародної торгівлі (на прикладі впровадження цих норм у царині інтелектуальної власності).

Виклад основного матеріалу. Міжнародні договори є основним джерелом правового регулювання відносин, що виникають у сфері міжнародної торгівлі. Термін «міжнародний договір» використано у цьому дослідженні у значенні, яке встановлено у статті 2 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р., згідно з нормами якої «міжнародний договір України – укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжна-

родного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо)».

Насправді багатостороннє регулювання міжнародної торгівлі, об'єднання країн у міжнародні організації, укладання міжнародних договорів у сфері торгівлі має значні переваги. Це і концентрація ресурсів для колективного вирішення поставлених завдань, і вирішення питання режиму в торгівлі, і координація інтересів між учасниками, і досягнення домовленостей щодо процедури вирішення спорів тощо.

Загальну організаційну базу щодо міжнародних торговельних відносин забезпечує Світова організація торгівлі (далі – СОТ, англ. – *World Trade Organization, WTO*) – міжнародна організація, створена для лібералізації міжнародної торгівлі, і угоди якої охоплюють товари, послуги та інтелектуальну власність; зобов'язання окремих країн щодо митних тарифів чи інших торговельних бар'єрів; питання щодо відкриття та збереження відкритими ринки послуг, щодо процедур вирішення спорів тощо. Україна є членом СОТ з 16 травня 2008 року [4].

Зазначимо, що протягом тривалого часу реалізації відносин у сфері інтелектуальної власності вважалося завданням лише національного законодавства. І кожна країна на свій розсуд намагалася «досягти балансу між правами творців на свої твори і правом суспільства на вільний доступ до цих творів. У результаті виникали численні невідповідності між національними законами про захист прав інтелектуальної власності. Права, що були визнані в межах однієї країни для решти країн не існували. На рівні приватних осіб це призводило до використання твору або винаходу без згоди на те автора і без виплати йому гонорару, а на міждержавному рівні – до втрати країнами прав на нові технології. Виявилося, що без чіткої регламентації норм користування інтелектуальними благами неможливо міжнародне співробітництво практично в усіх сферах» [5, с. 80]. Насправді, держави прийшли до усвідомлення того, що без вирішення питань щодо міжнародного врегулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, без укладання міжнародних договорів у цій сфері неможливо буде нормально просувати жоден об'єкт інтелектуальної власності у світі.

І на сьогодні можна відзначити доволі значний перелік міжнародних договорів, якими врегульовані питання інтелектуальної власності як об'єкта торговельних операцій, до яких приєдналась Україна. Серед них такі міжнародні договори, як: Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 1967 р. (Стокгольм-

ська конвенція) [6], у якій взагалі вперше було чітко визначено, через перелік об'єктів, що міжнародними нормами визнано як інтелектуальна власність (права щодо літературних, художніх та наукових творів, виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач; винаходів у всіх галузях людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень тощо); Паризька конвенція про охорону промислової власності від 1883 р. [7]; Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 1886 р. [8]; Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків від 1891 р. [9]; Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення від 1961 р. [10]; Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 1961 р. [11]; Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р. [12]; Страсбурзька угода про міжнародну патентну класифікацію від 1971 р. [13]; Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво від 2002 р. [14] тощо. Всі вказані міжнародні договори утворюють взаємопов'язану систему міжнародних торговельних відносин, що регулюють питання інтелектуальної власності на міжнародному рівні.

Особлива роль серед системи цих міжнародних договорів посідає Угода СОТ про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода ТРІПС) [15]. Зазначимо, що, коли у 1994 р. уряди країн «визнаючи, що їх відносини у галузі торгівлі та економічного підприємництва повинні бути спрямовані на підвищення рівня життя, забезпечення повної зайнятості й значного та постійного зростання реального доходу й ефективного попиту, а також розширення виробництва товарів та послуг і торгівлі ними з урахуванням оптимального використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку» [16] домовилися про заснування СОТ, Угода ТРІПС не обговорювалася як окремий договір, а одразу ж зазначалась як невід'ємна частина загальної Марракеської Угоди про заснування Світової організації торгівлі (Додаток 1С). Угода ТРІПС набула чинності у 1995 р., а з 23.01.2017 в Україні набрав чинності Протокол про внесення змін до угоди ТРІПС, згідно з нормами якого визначено поняття «фармацевтичний продукт» та встановлено засади міжнародно-правового регулювання у фармацевтичному секторі.

Аналізуючи один і найважливіших на сьогодні міжнародний торговий договір у сфері інтелектуальної власності, яким є Угода ТРІПС, слід зазначити, що ця угода є багатосторонньою та відіграє центральну роль у сприянні міжнародної торгівлі, а також при вирішенні міжнародних торгових спорів з питань

інтелектуальної власності. ТРІПС визначає цілу систему міжнародних торговельних аспектів прав інтелектуальної власності.

Структурно Угода ТРІПС складається з семи частин, які врегульовують питання про: 1) загальні положення та принципи цієї угоди; 2) стандарти щодо наявності, сфери дії та використання прав інтелектуальної власності; 3) забезпечення прав інтелектуальної власності; 4) отримання та збереження прав інтелектуальної власності та відповідні процедури; 5) недопущення та вирішення спорів; 6) домовленості на перехідний період та 7) інституційні домовленості.

І порівнюючи норми Угоди ТРІПС з нормами інших міжнародних договорів, що діють у сфері інтелектуальної власності, слід відзначити, що ця угода кардинально відрізняється від всіх попередніх міжнародних договорів. Фахівці цілком обґрунтовано відзначають про п'ять найсуттєвіших відмінностей Угоди ТРІПС: 1) наявність методу «позитивної інтеграції», закладений в Угоді ТРІПС, що зобов'язує держави-членів здійснити вказані в Угоді ТРІПС регуляторні зміни; 2) принцип «поступової лібералізації», закладений у праві СОТ, не діє відносно Угоди ТРІПС – крім перехідного періоду не дозволено порушення її правил; 3) Угода ТРІПС установлює широкий перелік інтелектуальної власності, що має «абстрактну» природу та охороняються навіть коли об'єкти інтелектуальна власність є складовою ідеєю певного товару або продукту; 4) Угода ТРІПС уперше поставила за мету встановити «приватні права економічних операторів», що потенційно може призвести до намагання прямого застосування Угоди ТРІПС на національному рівні; 5) Угода ТРІПС «інкорпорувала матеріальні правила, які охороняються іншими міжнародними угодами» [17, с. 77].

Імплементация Угоди ТРІПС в Україні просувалася паралельно з кардинальними змінами щодо способів використання інтелектуальної власності у торгівлі та «безпрецедентному зростанню використання міжнародної системи інтелектуальної власності. Угода ТРІПС є важливим елементом все більш інтегрованої глобальної системи отримання та здійснення прав інтелектуальної власності та забезпечення стабільної платформи для торгівлі продуктами знань. Наприклад, виплата роялті та ліцензійних зборів за використання інтелектуальної власності, що є лише одним із заходів складної схеми торгівлі інтелектуальної власності – ці виплати зросли майже до 300 мільярдів доларів США у 2014 р., а з 2000 по 2013 рр. збільшилися більш ніж утричі (у 3,4 рази), перевищивши зростання експорту товарів у 2,9 рази» [18].

Україна стає активним гравцем на міжнародній арені, що диктує новацію та оптимізацію

механізму застосування міжнародних норм. Зазначене вплинуло і на проведення заходів щодо удосконалення системи правової охорони інтелектуальної власності в країні. Зокрема нині Україні перебуває на завершальному етапі інституційної реформи сфери інтелектуальної власності. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності» від 16 червня 2020 р. внесено зміни до ряду законів України, згідно з якими: по-перше, створено Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ) – державна організація, що входить до державної системи правової охорони інтелектуальної власності та визначена на національному рівні Кабінетом Міністрів України як така; по-друге, встановлено його повноваження, сферу та напрями діяльності, по-третє, надано право НОІВ представляти Україну в міжнародних та регіональних організаціях. Крім того на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 р. № 943-р «Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності», встановлено, що державна організація «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» (УКРНОІВІ) з 8 листопада 2022 р. є суб'єктом, що виконує функції НОІВ.

У продовженні дії цих реформ доречно відзначити і прийняття 20 березня 2023 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності» для приведення положень актів національного законодавства у відповідність до зобов'язань щодо захисту прав інтелектуальної власності, взятих Україною за Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами-членами, з іншої.

Слід також враховувати, що суди (як Верховний Суд, як і суди нижчих інстанцій) у справах, що стосувалися захисту прав інтелектуальної власності, неодноразово наголошували на тому, що положення міжнародних договорів мають пряму дію у національній правовій системі, вони є невід'ємною частиною національного законодавства.

Прикладом є постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 23 червня 2020 р. за позовом Компанії «Гілеад Сайєнсиз, Інк.» до Міністерства охорони здоров'я України про визнання протиправним та скасування наказу в частині (справа № 826/7180/16) [19]. Судом було визнано, що Угода ТРІПС є невід'ємною частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. У національному законодавстві

положення Угоди ТРІПС стосовно захисту реєстраційної інформації, що міститься у заяві про державну реєстрацію лікарського засобу та додатках до неї (ексклюзивних даних), імплементовані у Законі України «Про лікарські засоби» від 4 квітня 1996 р. та Порядку державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2005 р. № 376. Судом також було встановлено, що ексклюзивні дані у складі реєстраційної інформації, отриманої МОЗ України при реєстрації референтного/оригінального лікарського засобу, як і сама реєстраційна інформація, зокрема й щодо безпеки та ефективності лікарського засобу (предмет цього спору), є об'єктом права інтелектуальної власності і захищаються державою. У зв'язку з цим, суд постановив постанову Окружного адміністративного суду м. Києва від 24.10.2016 та ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду від 21.09.2017 скасувати.

Висновки. Установлено, що майбутній розвиток економіки України безпосередньо залежить не лише від визначення напрямів трансформації правових відносин у сфері міжнародної торгівлі, але й від того, як безпосередньо Україною впроваджуються положення чинних міжнародних договорів у сфері міжнародної торгівлі, зокрема у такій важливій сфері, якою нині є інтелектуальна власність – визначальний фактор конкурентоспроможності економіки нашої країни, найбільш цінний капітал, що визначає стратегію та тактику розвитку країни, найважливіший рушій інновацій. Обґрунтовано, що всі міжнародні договори, якими врегульовані питання інтелектуальної власності (об'єкт торговельних операцій), утворюють взаємопов'язану систему, особливу роль серед якої посідає Угода СОТ про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ТРІПС). Проаналізовано роль та значення Угоди ТРІПС з позиції впровадження в Україні норм міжнародних договорів у сфері міжнародної торгівлі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисенко С.І. Міжнародно-правові стандарти спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 – міжнародне право. Одеса, 2015. С. 1.
2. World Intellectual Property Report 2022 / The World Intellectual Property Organization (WIPO). URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-944-2022-exec-summary-en-world-intellectual-property-report-2022-executive-summary.pdf>.
3. Чибісов Д.М. Правова природа Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРІПС). *Науковий вісник Ужго-*

родського національного університету. Серія право. Вип. 19. Том 2. 2012. С. 154-157.

4. Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі від 5 лютого 2008 року: [ратифіковано Законом України від 10.04.2008 № 250-VI]. ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/981_049#Text.
5. Ізбаш О.О. Міжнародні аспекти захисту інтелектуальних прав. *LexPortus*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. № 2. С. 79-94. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9802/izbash_o_o_mizhnarodni_aspekty_zakhystu_intelektualnykh_pprav.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
6. Збірник нормативно-правових актів у сфері правового регулювання інтелектуальної власності України. URL : https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6361/1/2021_04_Інтелл%20власність__заказ%201492_2__МАКЕТ%20на%20утверждение.pdf.
7. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року : [набуття чинності для України: 25.12.1991] / Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123#Text.
8. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 9 вересня 1883 року : [Паризький Акт від 24 липня 1971 р. змінений 2 жовтня 1979 р.] / Міжнародний документ. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.
9. Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 року : [набрання чинності для України 25.12.1991] / Міжнародний документ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_134#Text.
10. Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення від 26.10.1961 : [приєднання від 20.09.2001] / Міжнародний документ. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_763#Text.
11. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 02.12.1961 : [приєднання від 02.08.2006] / Міжнародний документ. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_856#Text.
12. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р. : [приєднання від 23.12.1993] / Міжнародний документ. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_052#Text.
13. Страсбурзька угода про міжнародну патентну класифікацію від 24 березня 1971 року : [приєднання України

- 17.12.2008, набрання чинності для України 07.04.2010] / Міжнародний документ. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/MU71026?an=166>.
14. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво від 04.07.2002 : / Міжнародний документ. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_194#Text.
15. ANNEX 1C: Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS). URL : https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm.
16. Угода про заснування Світової організації торгівлі [підписання: 15.04.1994, набрання чинності для України: 16.05.2008] / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342#Text.
17. Чибісов Д.М. Охорона прав інтелектуальної власності в рамках Світової організації торгівлі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2017. 272 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/7382?locale-attribute=en>.
18. Facilitating «trade in knowledge». URL : https://www.wto.org/english/thewto_e/20y_e/trips_brochure2015_e.pdf.
19. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 23 червня 2020 р. (справа № 826/7180/16) URL : https://protocol.ua/ru/postanova_kas_vp_vid_23_06_2020_roku_u_spravi_826_7180_16/.